

ZAMEK CESARSKI W POZNANIU. PRZESTRZEŃ UKSZTAŁTOWANA KOPIAMI - PROBLEMY INTERPRETACYJNE

Anna Agnieszka Żywicka

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Humanistycznych, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin
E-mail: anna.a.zywicka@gmail.com

IMPERIAL CASTLE IN POZNAN. SPACE FORMED FROM COPIES - INTERPRETATION PROBLEMS

Abstract

Imperial Castle in Poznan was built in the early 20 century, at the request of William II, as the neo-Romanesque residence. Emperor substantially interfered in plan of the architect, Franz Schwechten, interior and sculpture duplicated forms from other known residences. Poznan castle is just one example of the building, which form has been formed on the basis of historic styles, and then repeatedly rebuilt. It is a space constructed from copies and imitations, which were given a strong and decisive meaning. Undoubtedly, the castle in Poznan is an interpretation supported by the political thought, and involved this created space.

Streszczenie

Zamek cesarski w Poznaniu wzniesiony został na początku XX wieku, na życzenie Wilhelma II, jako neoromańska rezydencja. Cesarz znacząco ingerował w plan architekta Franza Schwechtena, a poszczególne wnętrza i rzeźby powielały formy z innych znanych rezydencji. Poznańska rezydencja jest tylko jednym z przykładów budowli, których forma została ukształtowana w oparciu o style historyczne, a następnie wielokrotnie zmieniana. Sytuacja ta rodzi problem odbioru dzieła i jego przestrzeni zbudowanej z kopii, którym nadano konkretną wymowę. Neostyle wpisują się w krąg szerszego, powszechnego XIX-wiecznego nurtu historyzmu i w oparciu o niego chciano przywrócić się interpretacji poznańskiego zamku, który niewątpliwie został wsparty przez myśl polityczną, mocno wpisaną nie tylko w jego historię, ale i ostateczny wygląd.

Keywords: Imperial Castle in Poznan; Romanesque Revival; Wilhelm II; Kaiserpfalz; copy

Słowa kluczowe: zamek cesarski w Poznaniu; neoromanizm; Wilhelm II; Kaiserpfalz; kopia

Zwrot w stronę przeszłości zaowocował w architekturze wieku XIX i początkach XX nowymi, ciekawymi budowlami, przypominającymi dawne obiekty, bądź wręcz będące cytatami czy kopiami starych gmachów. Poznański zamek jest tylko jednym z przykładów budowli, które zostały ukształtowane w oparciu o historyczne formy, a następnie wielokrotnie przebudowywane. Pojawia się pytanie o interpretację oraz swoistą przestrzeń, kreację, którą tworzą kopie obiektów oraz wnętrz pochodzących z innych budowli. Postanowiono przywrócić się temu problemowi bliżej na przykładzie wspomnianego zamku cesarskiego w Poznaniu, analizując jego wystrój i dekoracje względem odwołania do

pierwowzorów oraz w strukturze znaczeniowej, ikonicznej.

Jednym z kryteriów dzieła sztuki jest oryginalność - jak zatem rozpatrywać neostyle, będące *de facto* kopiami, działaniami odtwórczymi? Sięgnijmy do źródeł, czyli historyzmu, który rozwinął się w Niemczech w XVIII i XIX wieku. Stanowisko to czyni z historii zasadę, postuluje poznawanie rzeczywistości, jak również zjawisk, także społecznych oraz kulturowych, w sposób historyczny. Świat życia człowieka rozumiany jest jako to, co zostało stworzone przez działanie ludzkie, nie zaś naturę, przyrodę. Wszystko to rozpoczyna proces „uhistoryczniania” nauk, zamiast filozofii propaguje się

i rozwija psychologię, historie: antropologii, prawa, religii, filozofii czy sztuki. Rezultatem owego nurtu stało się także „uhistorycznienie” dziejów oraz człowieka. Pojawiła się świadomość historyczna, zarówno w odniesieniu do ludzi, rozumu, myśli, jak i działań¹.

W tym miejscu należy przypomnieć także Wielką Rewolucję Francuską, która doprowadziła u schyłku XVIII wieku do głębokich zmian polityczno-społecznych oraz obalenia monarchii Burbonów. W połowie wieku XIX Europę opanowała Wiosna Ludów. Zrywy rewolucyjne oraz narodowe były mocnym doświadczeniem dla ludów walczących o zjednoczenie oraz niepodległość. Wydarzenia te położyły podwaliny pod ruchy niepodległościowe w późniejszym okresie. W 1871 roku, z pomocą Ottona von Bismarcka, dokonano się zjednoczenie Niemiec, wskrzeszone zostało Cesarstwo Niemieckie.

Architektura i sztuka nie zostały obojętne wobec tych wydarzeń, dlatego też wiek XIX oraz początek XX zdominował nurt historyzmu. Wraz z odejściem monarchii, prawa dziedziczenia, które dawały poczucie trwania oraz porządku ustalanego przez elity, zmieniło się podejście do sztuki. Rozwój badań nad przeszłością i naukami historycznymi zaowocował poznaniem stylów i tradycji artystycznych. Opisywano i datowano budowle, a sztuka stała się skarbnicą stylów, ruchów, wzorów. Była bardziej dostępna obywatelom, co przyczyniło się także między innymi do kopiowania dzieł bądź wyposażenia wnętrz². Korzystając z nowej

wiedzy i badań, architekci odrodzili stylistykę dawnych epok w postaci neostylów (neogotyck, neoromanizm, neorenesans czy neobarok)³. Zjawisku temu sprzyjał także romantyzm, który wyznaczał tęsknotę za tym, co dawne, dalekie, historyczne.

Wróćmy jednak do Poznania. W 1905 roku rozpoczęto budowę monumentalnej⁴ rezydencji na poznańskich terenach pofortecznych dla cesarza niemieckiego Wilhelma II⁵. Zamek został zaprojektowany przez Franza Schwechтена⁶, jednak sam cesarz znacząco ingerował w jego plan⁷, dzięki czemu budynek zyskał rozmach oraz osobliwy wyraz - przybrał formę charakterystycznego, średniowiecznego *Kaiserpfalzu*⁸.

Zamek cesarski w Poznaniu jest swego rodzaju przykładem „sztuki zaangażowanej”⁹, to nośnik pewnych treści, nie tylko religijnych czy estetycznych, ale także politycznych. *Kaiserpfalz* jest istotnym pojęciem, pomagającym dostrzec i zrozumieć znaczenie rezydencji. Termin ten oznacza pałac królewski w czasach Świętego Cesarstwa Rzymskiego¹⁰. To miejsce siedziby tymczasowej oraz wykonywania władzy przez cesarza, utrzymywanej wraz z całym orszakiem. Każda z rezydencji królewskich stanowiła bogaty kompleks architektoniczny, zazwyczaj składający się z trzech części: pałacu, kaplicy pałacowej oraz budynku gospodarczego (w dużych miastach zazwyczaj nie występowały gospodarstwa). Gdy w 1871 roku wskrzeszono Cesarstwo Niemieckie, starano się podkreślić jego związek z wielkim, wielowiekowym Świętym

¹ Historyzm krytykowany m.in. za relatywizm historyczny, a także „faktografię” – gromadzenie materiałów i faktów bez zhierarchizowania tego, co ważne. Zob. H. Schädelbach, *Filozofia z Niemczech 1831-1933*, tłum. K. Krzemieniowa, Warszawa 1992, s. 61-76.

² G. Bandmann, *Przemiany w ocenie twórczości w teorii sztuki XIX w.*, tłum. F. Franckowiak, [w:] *Pojęcia, problemy, metody współczesnej nauki o sztuce*, red. J. Iwańska, Warszawa 1976, s. 57-59.

³ P. Krakowski, *Wątki znaczeniowe w architekturze wieku XIX*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki” z. 11, 1973, s. 75-76.

⁴ W Poznaniu powstały trzy okazale rezydencje monarsze. Najstarszą, w połowie X wieku, zbudowano dla pierwszych królów polskich na Ostrowie Tumskim. W wieku XIII na wzgórzu nad Starym Miastem wzniesiono kolejny zamek królewski, powiązany z osobą Przemysła II, natomiast na początku wieku XX powstała rezydencja cesarska dla Wilhelma II. D. Matyaszczyk, *Poznań. Trakt Królewsko-Cesarski*, Poznań 2007, s. 5 i 13.

⁵ Wilhelm II Hohenzollern (1859-1941) – ostatni cesarz niemiecki i król Prus. Dnia 15 czerwca 1888 roku został cesarzem i królem Prus, w 1918 roku musiał abdykować w wyniku tzw. rewolucji listopadowej, która trwała wówczas w Niemczech. T. Aronson, *Cesarze Niemieccy 1871-1918*, Kraków 1998, s. 58.

⁶ Franz Schwechтен - niemiecki architekt tworzący w stylu neoromańskim. D. Matyaszczyk, *Poznań. Trakt...*, s. 61-62.

⁷ Miejsce budowy zamku nie jest przypadkowe, Poznań postanowiono przekształcić bowiem w miasto-rezydencję poprzez budowę Dzielnicy Cesarskiej. Założenie urbanistyczne zaprojektował Joseph Stübben, należały do niego: gmach Poczty Głównej, Ziemstwo Kredytowe, Collegium Maius, Aula Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Collegium Minus, Collegium Iuridicum, Opera, budynek Akademii Muzycznej, Kościół Najświętszego Zbawiciela, a także Zamek Cesarski, obok którego stanął pomnik Ottona von Bismarcka. Z. Pałat, *Reprezentacyjna zabudowa przedpola zburzonej Bramy Berlińskiej*, [w:] „Kronika Miasta Poznania” nr 1/2006, Poznań.

⁸ *Kaiserpfalz* - wywodzi się z języka niemieckiego i dosłownie oznacza cesarz (*Kaiser*) i pałac (*Pfalz*). D. Watkin, *Historia architektury zachodniej*, Warszawa 2006, s. 75-78.

⁹ Sztuka zaangażowana obejmuje działania artystyczne, intencjonalnie niosące polityczne bądź ideologiczne przesłanie. Jeśli dotyczą sztuki danego kraju, stają się tzw. sztuką propagandową. M. Giżycki, *Słownik kierunków, ruchów i kluczowych pojęć sztuki drugiej połowy XX wieku*, Gdańsk 2002, s. 178-179.

¹⁰ Święte Cesarstwo Rzymskie, od 1441 roku zwane także Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego, stanowiło kontynuację cesarstwa zachodniorzymskiego. Składało się formalnie z: Królestwa Niemieckiego, Królestwa Włoch (do 1648) oraz Królestwa Burgundii (od 1032 do 1378). Monarcha nosił tytuł *cesarza rzymskiego*, godności cesarskiej udzielał mu papież. Jako następcą Ostrogotów i Longobardów król niemiecki miał być jednocześnie królem Italii oraz uniwersalnym cesarzem rzymskim dla łacińskiego Zachodu. Cesarstwo istniało do 1806 roku. T. Paluszynski, *Historia Niemiec i państw niemieckich. Zarys dziejów politycznych*, Poznań 2006, s. 7-15.

Cesarstwem Rzymskim, także poprzez architekturę. Odrodziła się idea *Kaiserpfalz*, czego przykładem jest zamek w Poznaniu. Zastosowanie owego wzoru było nieprzypadkowe, gdyż nowa siedziba miała potwierdzać przynależność Wielkopolski do Rzeszy, a także wskazywać na jej dziedzictwo.

Budowę w Poznaniu zakończono już w 1910 roku¹¹. Zamek wzniesiony w stylu neoromańskim¹², najbardziej germańskim oraz reprezentującym świetność Cesarstwa, zbudowany został na planie nieregularnego wieloboku. Składały się na niego wieża, korpus oraz Sala Tronowa. Od północy rozlokowano zabudowania gospodarcze.

W wieży zegarowej, na pierwszym piętrze, mieściła się kaplica, zaprojektowana w stylu bizantyjskim przez Augusta Oetkena, ozdobiona misternymi mozaikami. Jako wzór posłużyły jedne z najpiękniejszych kaplic pałacowych Capella Palatina w Palermo, kaplica akwizgrańska oraz ta z Goslaru. Obok Sali Tronowej było to najwspanialsze pomieszczenie zamku, które cesarz wybudował z prywatnych środków. Kaplica posiadała plan ośmioboku, z absydą od południa. Dwa trony, dla Wilhelma i jego żony, oraz ambonę i ołtarz wykonano z białego marmuru. Bogato zdobione mozaiką ściany przedstawiały podobny wspomnianym wyżej kaplicom program ikonograficzny. W absydzie znajdowało się przedstawienie Chrystusa Błogosławiącego, zaś na wyobrażeniu na ścianie tarczowej Jezus siedział na tronie, otoczony alegoriami Cnoty, Władzy, Cesarstwa oraz Kościoła. Na ścianach bocznych ujęto cnoty kardynalne oraz teologiczne, a także sceny z życia Chrystusa. Samo ulokowanie kaplicy w wieży przywołuje na myśl rezydencje Fryderyka Barbarossy w Norymberdze czy też Karlstejn w Czechach, tym samym odwołując się do znakomitych, bogatych wzorów europejskich.

Budynek korpusu, założony wokół wewnętrznego dziedzińca, mieścił w sobie pomieszczenia mieszkalne – w skrzydle zachodnim oraz reprezentacyjne we wschodnim. Parter zajmowały pokoje członków orszaku, natomiast na piętrze zlokalizowano apartamenty cesarskie, wyżej znajdowały się pokoje książęce - przeznaczone dla następcy tronu. Wystrój pokoi

oraz meble często stanowiły repliki oraz kopie innych znanych dzieł sztuki użytkowej. Sklepienie palmowe znajdujące się w Refektarzu wzorowane było na tym z Refektarza Wielkiego zamku w Malborku. Korytarz mieścił w sobie popiersia rzymskich cesarzy (które współcześnie znajdują się w Muzeum Narodowym w Poznaniu), jak również repliki antycznych sarkofagów.

Gabinet króla pruskiego pokrywała boazeria złożona z brązowych reliefów, które łudząco przypominały przedstawienia z relikwiarza Karola Wielkiego w Akwizgranie, co jest tym bardziej wymowne, że na jego ścianach bocznych przedstawione są postacie 16 królów i cesarzy niemieckich¹³. Znajdowało się tu także krzesło w kształcie siodła, podobne do tego, którego używał Fryderyk Wielki. Do ciekawszych pomieszczeń zdecydowanie należy zaliczyć Pokój Nordycki, który swoją nazwę zawdzięczał boazerii, zdobionej bujnymi ornamentami występującymi w XII-wiecznej architekturze norweskiej. Pokój przyjęć zaś obity został złotożółtą tkaniną z powtarzającym się motywem charakterystycznych, stylizowanych czerwonych orłów.

Pośród wyposażenia pokoi należących do cesarzowej Wiktorii wyróżniały się meble, ze zdobieniami wywodzącymi się z repliki średniowiecznej skrzyni znajdującej się w gabinecie cesarza. W pokoju przyjęć meble wzorowane były na zabytkach romańskich. W apartamencie córki pary cesarskiej, Wiktorii Luizy, znajdowała się zaś elektryczna korona, wzorowana na wotywną¹⁴, wieszaną przez Wizygotów oraz Longobardów nad ołtarzem.

Sala tronowa podkreśla ów splendor najlepiej. Potężny i monumentalny styl inspirowany bizantyjskimi bazylikami, ściany wyłożone szarym marmurem, wielkie okna otoczone arkadami, a pomiędzy nimi osiem posągów niemieckich cesarzy na wzór starożytnych i w końcu podwójny, orientalny tron w środkowej wnęce. W górnej części znajdowały się zaś malowidła przedstawiające średniowiecznych władców niemieckich, co podkreślało wymowę sali.

Na Dziedzińcu Różanym ustawiona została, zachowana do dziś, Fontanna Lwów, wzorowana na tej z Patio de los Leones w pałacu królewskim Muham-

¹¹ Polskie społeczeństwo zbojkotowało uroczystości z okazji zakończenia budowy zamku. J. Pazder, *Zamek Cesarski*, Poznań 2010, s.14 i 22.

¹² Dużym powodzeniem cieszył się także neogotyki, jednak wraz z rozwojem badań nad przeszłością odkrywano początki gotyku we Francji, dlatego też nie mógł to być styl reprezentatywny dla Niemiec. Z. Tolłoczko, „*Sen architekta*” czyli o historii i historyzmie architektury XIX i XX wieku: studia i materiały, Kraków 2002.

¹³ Relikwiarz skrzyniowy wywodzący się z XII wieku. Na powierzchni dachu znajdują się cztery płaskorzeźby ze scenami z legendy Karola Wielkiego. Natomiast na ścianach bocznych przedstawiono postaci 16 królów i cesarzy niemieckich (Henryka II, Otta III, Otta I, Otta II, Karola Grubego, bezimiennego władcy, Henryka VI i Fryderyka II). Po drugiej stronie bocznej można zobaczyć Henryka V, Henryka IV, Otta IV, Henryka I, Lothara I i Ludwika Pobożnego). D. Watkin, *Historia architektury zachodniej...*, op.cit., s.56-59.

¹⁴ Korona wotywna – korona ofiarowana w jakiejś intencji, często, jako podziękowanie lub dar króla określonego obiektowi sakralnemu. Bardzo bogato zdobiona, j. w., s. 11.

meda V w Alhambrze w Hiszpanii. Działanie ten rozstawiali poeci, m. in. Ibn Zamrak, żyjący w XIV wieku¹⁵. Lwy są mocno stylizowane na romańskie, zaś misy fontanny ozdobione ornamentem plecionkowym, pośród którego wiją się smoki.

Ryc. 1. Zamek na przedwojennej fotografii; fot.: http://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek_Cesarski_w_Poznaniu, domena publiczna.

Fig. 1. Castle on pre-war photograph; photo: http://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek_Cesarski_w_Poznaniu, public domain.

Istotne jest to, by na zamek ów spojrzeć nie tylko jako na budynek z losowo wybranymi dekoracjami. Ważne, by nie zatrzymywać się jedynie na tym, co widać, potrzebne jest tu bowiem spojrzenie ikonologiczne, gdyż w centrum miasta urosła cesarska rezydencja, nawiązująca do dawnych, średniowiecznych czasów zarówno pod względem architektury, jak i polityki. Król pruski chętnie podkreślał dawne chlubne dzieje, to, że przez wieki Święte Cesarstwo było europejską potęgą, która, jak miał nadzieję, może jeszcze powrócić. Świetnie wykorzystał ku temu ciężki, mocny, sprawiający wrażenie trwałości przez swoją masywność, neoromanizm. Poprzez kopie bądź naśladownictwa we wnętrzach podkreślony został związek ze Świętym Cesarstwem Rzymskim, którego nazwa nawiązywała do instytucjonalnej, a także ideowej ciągłości pomiędzy chrześcijańskim i uniwersalnym cesarstwem rzymskim a tytułem cesarza nadanym Karolingom, następnie władcom Niemiec, przez papieża. Owo wrażenie dopełniała okolica zamku, czyli Dzielnica Cesarska¹⁶. Przede wszystkim pomnik Ottona von Bismarcka¹⁷, który pomógł w zjednoczeniu Niemiec. Znalazł się on nieopodal, uzupełniając program ideologiczny. Poznański zamek jest swego rodzaju interpretacją, odpowiedzią sztuki na ówczesne wydarzenia, a może inaczej - opowieścią za pomocą sztuki.

Ryc. 2. Zamek cesarski w Poznaniu, wygląd współczesny; fot. autorka.

Fig. 2. Imperial Castle in Poznan, contemporary; photo: by author.

¹⁵ Patio de los Leones, czyli Działanie Lwów, pochodzący z XIV wieku, otaczają ażurowe krużganki. R. Irwin, *The Alhambra*, Cambridge 2005, s. 56-57.

¹⁶ Genezą powstania Dzielnicy Cesarskiej była konieczność poprawy rozwoju przestrzennego miasta. Na dzielnicę tą składają się przede wszystkim: Teatr Wielki, Park Henryka Wieniawskiego, Park i Plac Adama Mickiewicza, Niemiecki Bank Listów Zastawnych, Collegium Maius i Collegium Minus, Zamek Cesarski, Willa Adolfa Landsberga, Akademia Muzyczna. Więcej zob. Z. Pałat, *Architektura a polityka. Glorifikacja Prus i niemieckiej myśli cywilizacyjnej w Poznaniu na początku XX wieku*, t. 37, Poznań 2011.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku starano się nadać zamkowi bardziej polski charakter, by podkreślić, że tak jak i Poznań, należy on do Rzeczypospolitej. W związku z tym we wnętrzach wymieniono część mebli¹⁸ oraz umieszczono obrazy polskich malarzy. Monumentalny budynek był w tym czasie rezydencją naczelnika państwa, a później prezydentów RP podczas ich wizyt w Poznaniu. Część zamku przeznaczono także dla Uniwersytetu. By definitywnie zmienić wymowę miejsca, usunięto także pomnik Bismarcka, a w jego miejsce ustawiono w 1932 roku statuę Najświętszego Serca Pana Jezusa. Od tego czasu zamek coraz częściej pojawiał się na pocztówkach skierowanych do polskich odbiorców¹⁹.

Jednak historia toczy się dalej i w 1940 roku rozpoczyna się kolejny jej rozdział. Architekt Franz Böhmer drastycznie zmienia obraz zamku. Rozpoczęła się kolejna, znaczna przebudowa, mająca na celu dostosowanie budynku do nowego przeznaczenia. Postanowiono bowiem, iż będzie to rezydencja z gabinetem Adolfa Hitlera. Zmieniono głównie wnętrza, które w znacznej większości pozbawiono pierwotnego wystroju i funkcji. W miejscu kaplicy powstaje biuro Hitlera z zewnętrznym balkonem do przemówień. To nie tylko przebudowa, dostosowanie miejsca do nowych potrzeb, lecz także najbardziej wymowna zmiana, dzięki której symbolicznie podkreślona została ranga i aspiracje niemieckiego przywódcy. Gruntownie przebudowano także Salę Tronową, która miała odtąd pełnić funkcję miejsca zgromadzeń. Od południa wybito nowe, reprezentacyjne wejście, zaś pod podwórzem powstał schron przeciwlotniczy. Zarówno gabinet²⁰, jak i nowe wyposażenie wewnątrz stanowią kopię architektury berlińskiej z tego okresu. Sztuka, także i architektura, stała się jeszcze bardziej zaangażowana i używana jako narzędzie propagandy. Tylko jeden jej rodzaj mógł być popierany – ten, który odznaczał się prostym językiem i gloryfikował rasę aryjską. W architekturze propagowano zbrutalizowany klasycyzm – surowy, monumentalny, obejmujący proste, ciężkie formy. Nie dziwi więc, że zamek w Poznaniu, mający już wymowę progermańską i wybrany na jedno z biur Hitlera, musiał uzyskać nowe, właściwe wnętrza. Prace remontowe zostały przerwane w 1943 roku, w związku z niepowodzeniami niemieckimi na froncie wschodnim.

W 1945 roku w zamku powstał obóz przejściowy dla jeńców niemieckich, później zlokalizowano tu koszary Ludowego Wojska Polskiego.

Jak mocno oddziaływała poznańska przestrzeń stworzona z kopii i interpretująca ówczesną rzeczywistość, świadczy fakt, iż po wojnie zamierzano zniszczyć zamek cesarski, pomimo iż nie było to niezbędne z przyczyn zniszczeń wojennych²¹. Mieszkańcy nie chcieli codziennie oglądać budynku, który jednoznacznie kojarzył im się z niemiecką okupacją, zwłaszcza że był on monumentalny i dobrze widoczny w śródmieściu. Z powodów finansowych władze centralne nie zgodziły się na takie rozwiązanie. Rozważano przebudowę, zburzenie wieży bądź zmianę stylu architektonicznego. Łatwiej, a przede wszystkim taniej było zaadaptować to miejsce na nowe potrzeby. Aby zmienić wymowę ideologiczną, obniżono wieżę o 30 metrów, by nie stanowiła już dominanty nad śródmieściem. Usunięto także większość symboli nazistowskich. Powstała także tzw. Sala Marmurowa, wnętrza przebudowano, dostosowując je do aktualnych potrzeb. By wymowa tego miejsca była bardziej polska i przystępniejsza dla mieszkańców, umieszczono w Holu Kolumnowym płaskorzeźbione paneau przedstawiające dzieje Poznania oraz Wielkopolski, z uwzględnieniem stosunków polsko-niemieckich. W 1960 roku wzniesiono w pobliżu pomnik Adama Mickiewicza, by ostatecznie wprowadzić mocny, polski element w przestrzeni około zamkowej, który równoważył akcenty niemieckie²².

Istotna jest również zmiana zagospodarowania budynku. W latach sześćdziesiątych zamek został Pałacem Kultury, Salę Tronową przekształcono w widowiskowo-kinową, hole dostosowano do celów wystawowych. W 1979 roku obiekt został wpisany do rejestru zabytków. Obecnie mieści się tam Centrum Kultury Zamek, prężnie działające w różnych sferach kultury i sztuki. Zdaje się zatem, że wraz ze zmianami, w tym pokoleniowymi, miejsce to straciło swą jednoznaczną pejoratywną wymowę, stało się raczej wpisany w krajobraz miasta świadkiem jego historii. Sam styl neoromański został doceniony poprzez wpisanie budynku do rejestru zabytków. Konserwacja, a także rewitalizacja zamku zapobiega niszczeniu, jednocześnie podkreślając jego historię oraz walory artystyczne.

¹⁷ Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen (1815-1898) – książę von Bismarck-Schönhausen, książę von Lauenburg, a także niemiecki polityk, premier Prus, kanclerz Rzeszy, przyczynił się do zjednoczenia Niemiec. T. Aronson, *Cesarze niemieccy...*, s. 5-7.

¹⁸ Część sprzętów i wyposażenia rozdano do biur i urzędów w Poznaniu i innych miast Polski. J. Pazder, *Zamek Cesarski...*, s. 83.

¹⁹ Dla niemieckich odbiorców, już w trakcie budowy zamku, rozpowszechniano pocztówki z projektami, z podjętymi pracami, a później z ukończonym gmachem. Widokówki pokazywały zamek, często w najbliższym otoczeniu. J. Pazder, *Zamek Cesarski...*, s. 40-80.

²⁰ Jego wystrój został niezmienny do dziś i często pełni rolę dekoracji filmowej, j. w., s. 112-115.

²¹ Zniszczenia wojenne oczywiście objęły zamek, nie były one jednak znaczne.

²² J. Pazder, *Zamek Cesarski...*, s. 130.

Niewątpliwie zarówno sam zamek, jak i jego wnętrza pełniły funkcję zdecydowanie bardziej reprezentacyjną aniżeli mieszkalną. Podkreślają to liczne elementy będące cytatami z innych budowli i dzieł sztuki. Patrząc na budowlę pod kątem ikonologicznym, neostylowy poznański zamek jest interpretacją rzeczywistości oraz dążeń Rzeszy Niemieckiej do odnowienia Świętego Cesarstwa Rzymskiego. Sytuacja ta wpisuje się w krąg szerszego zjawiska, jakim jest historyzm oraz zmiany społeczno-polityczne w Europie. Przestrzeń zbudowana z kopii i naśladownictw, którym nadano mocne, zdecydowane znaczenia podporządkowane ideologii, tak intensywnie oddziaływała na ludzi, iż potrzebna była interwencja w jej strukturę, by wykreować własne ikonologiczne treści, nadać nowe funkcje i cele. Neostyle należy rozpatrywać dwojako. Jest to przejaw historyzmu, jak również odwołanie się do stylów i rozwiązań tradycyjnych, ze znamionami polityczno-społecznymi. Nie fałszują one zatem rzeczywistości, gdyż istotą falsyfikatu jest celowe wprowadzanie w błąd, to raczej kreowanie przestrzeni z wykorzystaniem dorobku i osiągnięć dziejów, często, jak w przypadku zamku w Poznaniu, niosących dodatkowe treści. Istotne jest także zaznaczenie, że przebudowy, którym poddawana była rezydencja, ingerowały nie tylko fizycznie w budynek, ale także w jego strukturę symboliczną i znaczeniową, wpływając na interpretacje zabytku oraz jego rolę, przesłanie zarówno dla historyków sztuki, jak i mieszkańców Poznania.

LITERATURA:

1. **Aronson T. (1998)**, *Cesarze niemieccy 1871-1918*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
2. **Bandmann G. (1976)**, *Przemiany w ocenie tworzywa w teorii sztuki XIX w.*, tłum. F. Franckowiak [w:] *Pojęcia, problemy, metody współczesnej nauki o sztuce*, red. J. Iwańska, PWN, Warszawa.
3. **Giżycki M. (2002)**, *Słownik kierunków, ruchów i kluczowych pojęć sztuki drugiej połowy XX wieku*, Wyd. Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk.
4. **Irwin R. (2005)**, *The Alhambra*, Cambridge.
5. **Krakowski P. (1973)**, *Wątki znaczeniowe w architekturze wieku XIX*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki” z. 11.
6. **Matyaszczyk D. (2007)**, *Poznań. Trakt Królewsko-Cesarski*, Wydawnictwo Miejskie, Poznań.
7. **Paluszyński T. (2006)**, *Historia Niemiec i państw niemieckich. Zarys dziejów politycznych*, Oficyna Wydawnicza WSJO, Poznań.
8. **Pałat Z. (2011)**, *Architektura a polityka. Gloryfikacja Prus i niemieckiej myśli cywilizacyjnej w Poznaniu na początku XX wieku*, Wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. 37, Poznań.
9. **Pałat Z. (2006)**, *Reprezentacyjna zabudowa przedpola zburzonej Bramy Berlińskiej*, [w:] „Kronika Miasta Poznania” nr 1, Poznań.
10. **Pazder J. (2010)**, *Zamek Cesarski*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań.
11. **Schädelbach H. (1992)**, *Filozofia w Niemczech 1831-1933*, tłum. K. Krzemieniowa, PWN, Warszawa.
12. **Tołłoczko Z. (2002)**, *„Sen architekta” czyli o historii i historyzmie architektury XIX i XX wieku: studia i materiały*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków.
13. **Watkin D. (2006)**, *Historia architektury zachodniej*, Arkady, Warszawa.